

Paşadaresi (Fahrettin Kulu ve Haciveyiszâde Mustafa Kurucu Hoca Efendilerin Hayatı),
Ali Osman Koçkuzu,
Konya: Damla Ofset, 2004, 382 sayfa.

Türkiye’de eskiden beri ‘hâl tercemesi’ ve ‘hatırât’ türü eserler maalesef çok az kaleme alınmıştır. Bu az sayıdaki çalışmadan birisi de Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu Hocamız tarafından kaleme alınan ve Konya’da büyük hizmetler yaparak rahmet-i Rahmân’a kavuşmuş olan Fahrettin Kulu ve Haciveyiszâde Mustafa Kurucu Hoca Efendilerin hayatlarını anlatan *Paşadaresi* adlı çalışmadır. Eser *Önsöz*’deki şu ifadelerle girilmektedir:

“Allah’a hamd ediyoruz. Çünkü elli yılı aşkın bir gecikmeden sonra, bir zamanlar Konya’nın sahip olduğu, ama şimdi rahmet-i Rahmân’a kavuşmuş olan iki büyük mürebimiz, muallimimizi ve ahlâk önderimizi, din büyüğümüzü anlayabildiğimiz kadarıyla yazma imkânı lütfetti. Yapılması zorunlu ve hayırlı bu işin, bugüne kadar gecikmesi bizim hatamızdır. Bu gecikme, onların değerlerini bugüne kadar takdir edip bilemediğimiz anlamına alınmamalıdır. Değişik sebepler, elbette ihmâlimizden çok daha ziyade idi” (s. 5).

Ardından, önsöze ‘son yüzyılın eğitim ve öğretim tarihinin gerçekten tetkike değer’ olduğuna vurgu yapılarak devam edilmektedir. Hocamızın bu düşüncesine aynen katıldığımızı ifade ediyor, biz de bu alanda çalışma gayreti içerisinde olan birisi olarak, daha çok sayıda ve geniş kapsamlı araştırmaların yapılıp, gelecek nesillere olup-bitenlerin yazılı miras halinde devredilmesi gerektiğini ifade etmek istiyoruz.

Paşadaresi, zamanın Konya vâlisi Bekir Sami Paşa tarafından yaptırılan Medreseye halk arasında verilen addır. Medresenin kapısının üstündeki taşa üç satır hâlinde yer alan ta’lik kitabenin son mısırâ ‘Ebced Hesabı’na göre hesaplandığında medresenin h. 1266/M.1845 yılında Bekir Sami Paşa tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. “Bilindiği gibi ‘paşa’ sıfatı bir kadro unvanıdır. Askeri hayatla ilgisi yoktur” (s. 157) diyen Koçkuzu, kitabın bir yerinde bu medrese ile ilgili olarak şu tanıtıcı bilgileri veriyor:

“Paşadaresi veya Bekir Sami Paşa Medresesi, Konya’da Selçuklu dönemi ilim ve ibadet merkezlerinden İplikçi Altunaba Camii kuzeyinde yer alan bir mektebin/okulun adıdır. Konya’da vâilîlik yapan bu zatın adına açılmıştır. Resmî devlet medresesidir. Tıpkı Konya’da bugün mevcut birçok vâli adına açılan ilköğretim kurumları gibi.” (s. 81.)

“... Gerek Fahri Kulu ve gerekse Mustafa Sabri Kurucu Hoca Efendilerimiz, kendi âlim babalarından beslenmekle birlikte, asıl kişiliklerini bu kurumlardan almışlardır. Şunu rahatça söylememiz mümkündür: Bu ocak, tamamen yerli Anadolu Türkmen ilim ve ahlâk ocağı olup, her iki âlimimiz de, âlim olan babalarının ardından bu kurumda okuyarak ilmî kimliklerine kavuşmuşlardır”(s. 82).

İşte kitaba konu olan bu iki zat aynı medresede yetiştikleri ve aynı pınardan su içtikleri için haklarında yazılan bu kitaba da Sayın Koçkuzu tarafından isim olarak, *Paşadaresi* uygun bulunmuştur. Koçkuzu Hoca, Cumhuriyet tarihi boyunca belli bazı kişi veya kesimlerce her fırsatta medreseler ve medrese talebelerini kötölemek amacıyla dile getirilen birtakım iddialara cevap niteliğinde şöyle diyor:

“Bilindiği gibi Bekir Sami Paşa Medresesi’nin, modern hâle getirilip adının İslâh-ı Medâris-i İslâmiye şeklini aldığı dönemden kapandığı yıla kadar olan öğretim hayatı dokuz yıldır. Öğrenciler harb-i umûmîde (Birinci Dünya Savaşı’nda) tamamen askere alınıp, lisan bilmeleri sebebiyle özellikle Filistin cephesine gönderilince okul fiilen kapanmıştır. Okulun bundan sonraki safhaları, eldeki kütüphane, ders araç ve gereçlerinin akabeti bilinmemektedir. Astronomi dersi için, bir kürenin mevcudiyeti hatıralarda nakledilmektedir” (s. 39–40).

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, -muhtemelen 1914 yılındaki- İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi adıyla gerçekleştirilen *ikinci ıslah nizamnâmesi* ile İstanbul’da Dârü’l-Hilâfeti’l-‘Âliye olarak yeniden yapılandırılan medrese, bir taşra kenti olan Konya’da İslâh-ı Medâris-i İslâmiye adını almış olabilir. Yine müellif “Bu 12 yıllık okulu bitiren öğrencinin yüksek tahsili de düşünülmüş, dernek onlar için tertibat almışken, Birinci Cihan Harbi, okulun kapanması ve üst sınıf öğrencilerinin dil (Arapça) bildikleri için Filistin cephesine götürülmesiyle öğretim kesilmiştir. 1920’li yıllardan itibaren, siyaset ve mevcut yönetim kuruma iyi gözle bakmamış ve son derece iyi çalışan ve iyi insan yetiştiren bu örnek müessese maalesef kapanmıştır” (s. 85, 328), ifadeleriyle 1924 yılında Maârif Nâzırı Vasıf (Çınar)’ın medreseleri kapatırken, bu eğitim kurumlarının asker kaçaklarıyla dolu olduğu (!) iddiasına¹ cevap vermektedir. Kayda değer bir başka husus da Astronomi dersi için, bir kürenin mevcudiyetinden bahsedilmesidir ki bu bilgi bize, ıslâh faaliyetleri ile medrese programları arasında –zamanımız İmam-Hatip Liselerinin programlarında olduğu gibi– kültür ve fen derslerinin de konulduğunu ifade etmektedir. Verilen bilgiye göre; bu medresede fen dersleri yalnızca teorik olarak okutulmamış, uygulamalı dersler de yapılmıştır.

¹ Bk. *İslâm Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, II, sayı 87, s. 11.

Kitabın 30–151. sayfaları arası Fahrettin (veya kısaca Fahri) Kulu Hoca Efendinin hayatı ve hizmetlerine ayrılmıştır. Fahri hoca; Konya'nın dağlık bölgelerinden –o dönemde Hadim ilçesine bağlı bir köy veya kasaba, şimdi ise ilçe olan– Taşkent'te Mehmet Efendi'nin oğlu olarak 1293/1878'de doğmuş 26 Temmuz 1950'de 72 yaşında vefat etmiş ilim erbâbı ve gönül ehli bir zattır (s. 31, 43). Eserlerini ve görüşlerini çok iyi bildiği Mısır'lı büyük âlim Şeyh Muhammed Abduh'a duyduğu sempati ve hayranlıktan dolayı soyadı olarak Abduh kelimesinin Türkçe karşılığı olan Kulu soyadını alan, Kazanlı âlim Musa Cârullah Bigiyef'in eserlerini yayımından birkaç ay sonra Konya'ya getirtip okuyan ve böylelikle güncel konuları sürekli takip eden, İbn Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiye*'sini defalarca okumuş bir nakşî olan Fahrettin (Fahri) Kulu, İstanbul'da yayınlanan *Cerîde-i Süfiyye* dergisinde 'Konyalı Fahri' adıyla yazılar yayınlamıştır ki kendisi Konya'da Taşkentli Fahri Efendi olarak tanınmaktadır (s. 43). Sayın Koçkuzu'nun kitabında 'Hocadede' veya 'Hocadedemiz' olarak zikrettiği Fahri Kulu ile Haciveyiszâde, Konya'da yaşamış diğer birçok büyük zat ile birlikte *TDV İslâm Ansiklopedisi* maddeleri arasına alınmış ve bu zatlarla ilgili maddeleri de Sayın Koçkuzu yazmıştır (bkz. "Fahri Efendi", *DİA*, XII; 96-97; "Haciveyiszâde Mustafa", XIV, 506).

Sayın Koçkuzu, muhtelif kişiler tarafından Fahri Kulu ile ilgili olarak zaman zaman sorulan "Bu âlim (yazılı) eser bırakmış mı?" nevinden soruları pek uygun bulmadığını ifade etmektedir. Bu tür sorulara karşılık; "âlim denilen zatın ille de yazılı eser bırakması gerekmediği, kendi zamanında yetiştirdiği talebeleriyle ve talebelerinin talebeleriyle ilme ve dine hizmet eden çok sayıda insanın gelip geçtiği, Fahri Kulu Hoca Efendinin de onlardan biri olduğu" şeklindeki ifadeler dikkat çekicidir (s. 46–47).

Kitapta "Ondokuzuncu Yüzyılda Konya'da Dinî ve İlmî Hayat" (s. 62–64), "Kurumlar ve Öğretim" (s. 64–69), "Camiler, Tekkeler, Vakıflar Diğer Ahlâk Kurumları" (s. 70–81) başlıkları altında ilginç açıklamalara ve bilgilere yer verilmekte ve bir paragrafta şöyle denilmektedir:

"Özetleyecek olursak, dinî hayatımız, kurumlarımız, kitaplarımız, kütüphanelerimiz, bu geçen 120 yıllık dönemde niteliklerinden çok şey kaybedecek derecede büyük darbelere maruz kalmışlardır. Özellikle 1928 harf devrimini müteakip, aileler elindeki pek çok değerli yazma ve basılı kitap yok edilmiş, toprağa gömülmüş veya korku sonucu bir yolla elden çıkarılmıştır. Sosyal yapıda büyük çapta– insan kaybının da söz konusu olduğu bu dönemde yaşama, okuma, okutma, Müslüman'ca hayat...vd. hepsi yara almıştır." (s. 71).

İslah Medresesi'nde yapılan eğitimin, dönemin şartlarına göre ileri seviyesine ve Astronomi gibi derslerin uygulamalı yapılmış olmasına dikkat çekilen kitapta (s. 85) Fahri Hoca Efendinin ilmî kişiliği ve ahlâkı ile ilgili geniş bilgiler verilmektedir (s. 90–102). Fahri Kulu'ya ayrılan kısımda Menkıbeler, Hatıra Notları, (s. 102–109) başlığıyla verilen bilgilerden sonra "Zihnimdeki Hatıralar ve Hatırlayabildiğim Olaylar" başlığıyla Sayın Koçkuzu, Hocaefendi ile ilgili

hatıralarını da ilâve etmeyi ihmal etmemiştir (s. 110–129) Arkasından "Şiirler... Mektuplar... İktibaslar..." yer almaktadır (s. 130–141) Neticede, "Fahri Efendiye Ayrılan Bölümü Bitirirken" başlığıyla bir anlamda genel değerlendirme yapılmakta ve birinci bölüm tamamlanmaktadır (s. 142–151).

Paşadairesi adlı kitabın 153–378. sayfalar arası ise; 'Vefatının Kırkbeşinci Yılı' vesilesiyle "Haciveyis Şükrizâde Hacı Mustafa Sabri Kurucu Hoca Efendi"ye tahsis edilmiştir. Doğum yeri Konya merkezine bağlı Şatır köyü olan ve ilgili kanundan sonra 'Kurucu' soyadını alan Haciveyiszâde'yi yazar şöyle tanıtmaktadır:

"İmam-hatip, müderris, İmam-Hatip Okulu meslek dersleri öğretmenini, Konya'nın son yarım asırdaki dinî hayatında en etkili ilim ve ahlâk adamı, büyük mürebbî ve mürid, Hacı Mustafa Sabri Kurucu (Haciveyis Şükrî Efendizâde) Hoca Efendi Hazretleri, Konya'nın tanınmış kıraat ustalarından ve din âlimlerinden, imam-hatip, Köprübaşı Zari Efendi Medresesi müderrisi, ahlâk timsâli insan Hacı Veys (Üveys) Şükrü Efendi'nin (öl. 1354) oğludur. Annesinin adı Fatma'dır. H.1305/M.1887 yılında Konya'da doğmuştur. İlk öğrenimini ve Kur'an-ı Kerim hıfzını babasından yapmış, babasının görevli bulunduğu Zari Efendi Medresesine devam etmiştir..." (s. 157).

"İyi bir tahsil görmüştü. Türkçeyi belki edebî ve güçlü konuşup yazamazdı ama Osmanlı medresesinin verdiği dinî ilimleri, belli ölçüde beşerî ve fennî ilimleri, hiç olmazsa temel olarak tanır ve aksine bağnazlık taşımazdı. Çok hür fikirli ve gelişmeye taraftardı" (s. 224).

Dolapdere mahallesinde bugün kendi adıyla anılan camide elli yılı aşkın süreyle ücretsiz imamlık yapmış, ziraat ve bahçecilik gibi hizmetlerle geçimini sağlamaya gayret etmiştir (s. 164). 1951–1960 yılları arasında Konya İmam-Hatip Okulu meslek dersleri öğretmenliği yapmış ve Arapça, Tefsir, Hadis, Fıkıh dersleri okutmuş, Okul Koruma Derneklerinde şeref başkanı olarak ön safta hizmet vermiştir (s. 175, 192). Haciveyiszâde 5 Şubat 1960 Cuma günü (73 yaşında) vefat etmiştir (s. 182).

İslâh-ı Medâris'den sonra, özel öğrencileri beşer-onar kişilik gruplar hâlinde okutan Haciveyiszâde, Cumhuriyet döneminde ise –yasaklanmasına rağmen– küçük çocuklara Kur'an-ı Kerim ve günlük ibadetlerde kullanılacak dinî bilgiler ve ahlâk esasları öğretmiştir (s. 164). Haciveyiszâde'nin Konya İmam-Hatip Okulundaki görevinden ve hizmetlerinden bahsedilirken öğrenciler üzerindeki etkisi şu ifadelerle dile getirilmektedir:

"Hoca Efendi Hazretlerinin okuldaki kimliği, öğrencinin amelî ve ahlâkî hayatı üzerinde büyük etki ediyordu. Daha sonraki yıllarda İslâmî hayat öğrenci için problem olmuşken, o yıllarda herkes okulun bitişiğindeki camii şerifin başlıca cemaati durumundaydı. Hoca Efendi fakir öğrenciler için de bir imkândır" (s. 193).

"İmam-Hatip Okulunda 'Hoca efendi' veya 'Mustafendi Hoca' denildiğinde mutlak manada Haciveyiszâde Hocamız anlaşılırdı. Sınıflara derse girdiği zaman öğrenciler selâm için ayağa kalkar, selâmlaşmadan sonra otururlar ve hemen onunla birlikte bir hamd veya selât-selâm cümlesini yüksek sesle okurlardı. Bu 'hamd'in hadisçiler

tarafından derslerden önce okunduğunu daha sonra öğrendik. Hamd şöyle başlamaktadır;” denildikten sonra ‘hamd’in lafızları verilmektedir (sh. 215).

Hacıveysizâde’nin İmam-Hatip Okulunda öğretmenlik yaptığı yıllarda kültür dersleri okutan bayan öğretmenlere karşı tavrını ise Sayın Koçkuzu Hocamız şöyle özetlenmektedir:

“Fen, Matematik, Edebiyat gibi dersleri okutan bayan öğretmenlerle de beraber görev yaptılar. Onlarla salonda, dershanede, avluda karşılaşır, dualar ederlerdi. Aynı hoca hanımlar başka öğretmenlerle de görüşürlerdi. Onların bir kısmından incindiklerini söyleyen bu öğretmenler/hoca hanımlar bilemedikleri bir etki altında, ellerinde olmadan ona hayran olurlar ve saygı duyarlardı” (s. 225).

Hacıveysizâde hakkındaki şu tespit çok önemlidir ve her dönemde insanlara din adına önderlik ve rehberlik yapacak olanlar için örnek alınacak bir haslettir: “... Aktif siyasetten, aktif tarikat cemaatçiliğinden, aktif taraftar toplama ve sempati grupları kurmadan şiddetle kaçındılar. Bu yönleri, kendisiyle ve belki üç-beş yakınıyla sınırlı kaldı. Farklı inanç, meşrep, siyasi kanaat ve manevî yol sahipleri, onu hep sevmişlerdir.” (s. 225)

Kitapta ayrıca, 1950 öncesinde Konya’da ibadete kapalı camilerle ilgili bilgiler de verilmekte (s. 200, 315, 343.); “Evlerde Gerçekleştirilen Gece Derslerinden...” bahsedilmekte (s. 229–373); tek parti (CHP) döneminin ilim adamlarının zihniyetleri değerlendirilmekte (s. 324–325, 347); Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde din eğitiminin yasak edilmesi, harf inkılabı sonrasında Osmanlı mirası kitapların nadiren ve çok pahalı olarak ancak sahaflarda bulunur hâle gelmesi sebebiyle dinî ve ilmî sahada bir boşluğun meydana geldiğine dikkat çekilmektedir (s. 356–359).

Sayın Koçkuzu Hocam, kitabın Fahrettin Kulu Hoca Efendi ile ilgili bilgilerin yer aldığı kısmında bir vesile ile diyor ki:

“Çok özel gibi görünse de, tarihe mâl olmuş ilim ve ahlâk büyüklerimize ait bu tür notlar mutlaka kaydedilmelidir. Onlardan kimlerin istifade edeceğini bizim kestirmemiz çok güçtür. Öyle inanıyoruz ki, bu tür küçük ayrıntıların değerleri pek büyüktür. Şöyle düşünelim: Bizler bugün tarihe karışmış bir olayı öğrenmek için sağasola başvururuz. Bulabildiğimiz tarihî kayıtlarda ve her türlü kaynak malzemedede, böylesi küçük detaylara ait bilgilere rastladıkça çocuklar gibi seviniriz. Olayı ters yüz edelim: O küçük notun yazıldığı günde ve ortamda yaşayanlar, onları önemsiz görse ve yazmasa idi, bizim için ne büyük kayıpsa, bizim tarihe emanet edeceğimiz malzemeyi de, kendi sübjektif değerlendirmelerimize göre ayıklamaya çalışmamız aynı derecede hatalı olur. Fakat bugünkü görüşle/değerlendirmeyle bunlar ‘lüzumsuz detay/çok özel olay’lardır. Öyle de olsa, tarihe şahitlik adına okuyucunun bizi mazur görmesini istirham etmekteyiz” (s. 115).

Sayın Koçkuzu anlatılanlardaki ayrıntıların önemine ilerleyen sayfalarda tekrar dikkat çekmekte ve Mevlânâ’nın *Mesnevi*’sinden bir hikâyeyi örnek vermektedir (s. 341–342). Hocamızın, aynen katıldığımız bu görüşlerini naklettikten sonra, kendisine ait şu ifadelerden hareketle kitapla ilgili yaptığımız birkaç tespitimizle sözlerimizi tamamlamak istiyoruz:

“Tekrarlar, zayıf yazımlar, tam anlatamama, birçok hatırayı unutma pahasına da olsa, bu kitap gün yüzüne çıkarsa, biz sevincimizden âdetâ uçağız. Çünkü bu, hayli zamandan beri bekledi durdu. Artık, eksik-yüksek, hatalı-sevaplı bir kez çık-sın, okuyanlar lütfedip kanaatlerini yazılı olarak bu satırların sahibine bildirsinsinler, eğer ikinci baskı imkânı bulursak, daha mükemmelini deneyebilmeliyiz” (s. 155).

İşte biz de hocamızın bu ifadesinden cesaret alarak –kitabı özellikle eksik, kusur veya hata aramak amacıyla okumamış olmakla birlikte– dikkatimizi çeken bir tespitimizi burada vermek istiyoruz:

Kitapta, gerek hayatları ve hizmetlerini kaleme aldığı Hoca Efendiler ve gerekse müellifin kendi aile çevresine ait çok sayıda insanın isimlerinden bahsedilmektedir. Bu durum okuyuculardan bir kısmının hoşuna gitmeyebilir ve hatta okurken sıkılmasına sebep olabilir. Ancak kanaatimiz o ki Sayın Koçkuzu belki de bir hadisçi alışkanlığıyla böylesine isimleri vermeyi uygun bulmuştur. Bir de, şayet kitabın yeni bir baskısı yapılırsa, isim ve tarihlerin dikkatle kontrol edilmesi gerektiğini ifade etmek istiyoruz.

Sonuç olarak deriz ki; Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu Hocamız, Cumhuriyet dönemi din eğitimi ve öğretimi alanındaki olumlu-olumsuz gelişmelerle ilgili gerçekten çok önemli bilgilerin ve ipuçlarının yer aldığı güzel bir eseri okuyucuların bilgi, ilgi ve dikkatlerine sunmuştur. Bu eseriyle o, ‘tarihe bir not düşecek şekilde’ kendisine düşen görevi yerine getirmiştir. Hem de kaht-ı ricâlin yaşandığı çağımızda nakd-i ricâlin nasıl yapıldığını bir hadisçi titizliğiyle göstererek... Darısı aynı konumdaki diğer hocalarımız ve meslektaşlarımızın başına...

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL
UÜ İlahiyat Fakültesi, BURSA